

LJEVORUBNICE U *KUĆNIKU* JOSIPA STIPANA RELKOVIĆA

Andela Frančić i Bernardina Petrović

Kućnik se Josipa Stipana Relkovića sastoji od 12 618 deseteračkih stihova, 1781 ljevorubnice (tj. bilježaka uz rub na lijevoj strani otisnutoga teksta) i 105 podrubnica (tj. bilježaka ispod teksta). Sadržajno i funkcijski razvedeni ljevorubni i podrubni zapisi oblik su preispitivanja vlastitih autorskih rješenja predloženih u tekstu, ali i svojevrsna uputa čitatelju nedostatne pripremljenosti za recepciju teksta. Vodeći računa o čitatelju, Relković paralelno s osnovnim, stihom iskazanim tekstom, piše ljevorubnice – proznu popratnu sastavnicu *Kućnika*. U radu se propituje sadržaj i struktura ljevorubnica, s osobitim obzirom na jezične značajke i sinonimične odnose koji se pojavljuju kako u samim ljevorubnicama, tako i u ljevorubnicama i stihovanome tekstu.

Ključne riječi: Josip Stipan Relković, *Kućnik*, ljevorubnice, marginalne bilješke

I. UKRATKO O JOSIPU STIPANU RELKOVIĆU I NJEGOVU *KUĆNIKU*

Slavonski zavičaj i svećenička služba ključni su elementi u životu Josipa Stipana Relkovića. Rođen je 1754. u Zadubravlju pokraj Slavenskoga Broda, isusovačku gimnaziju polazi u Požegi, kao svećenik službuje u župama Đakovačke biskupije – Duboviku, Ivankovu i Vinkovcima. U Vinkovcima 1801. završava njegov nepunih 48 godina dug životni put. U Relkovićevu

životopisu sreće se tek poneko ime naselja izvan Slavonije (u Zagrebu studira bogosloviju, a u Petrovaradinu polazi tečaj za izobrazbu svjetovnih i duhovnih učitelja). Prvu sastavnicu njegova osobnog imena određuje vjerojatno to što se rodio 14. ožujka, nekoliko dana prije blagdana svetoga Josipa (19. ožujka), a druga sastavnica motivirana je imenom djeda po ocu Stipe Relkovića. Prezime, koje je u to vrijeme već nasljedna kategorija, dobiva od oca Matije Antuna Relkovića, najpoznatijega po didaktičnome spjevu *Satir iliti divji čovik*.

Od oca nasljeđuje i plemićki pridjevak “von Ehrendorf”. Da je ostao predan samo svojemu duhovnom pozivu, poput mnogih anonimnih slavonskih svećenika, spominjali bi ga tek proučavatelji crkvene povijesti u Slavoniji druge polovice 18. stoljeća. Osim svećeničke i vjeroučiteljske službe, Josip Stipan Relković poznat je i kao znamenit i zaslužan gimnazijski profesor. Pripisuju mu se zasluge za osnivanje petoga i šestoga razreda onovremene vinkovačke gimnazije, a bio je i prvi svećenik koji je predavao svjetovne predmete te prvi profesor govorništva na toj gimnaziji. Zahvaljujući svojemu neumornom i požrtvovnom radu u nastavi, zauzetosti za prosperitet vinkovačke gimnazije, svojoj marljivosti, revnosti i sustavnosti u pedagoškoj radu, Relković je ostavio neizbrisiv trag u kulturnoj povijesti Slavonije.

Uza sve navedeno Josip Stipan Relković bio je i pjesnik, i prevoditelj, i poučni pisac i jezikoslovac. Svoj prvi rad – “ilirskim” jezikom pisanu elegiju *Plač slavanskog vojnika nad smrću besmrtno Marije Terezije, rimske carice i sretnoga vladanja Josipa II, njezina sina i nasljednika* – objavio je dok još bijaše gimnazijalcem. Taj rad, kao ni slavonski pravopis, ni latinsko-njemačko-slavonski rječnik, ni prijevod biblijske povijesti, ni hagiografsko djelo o životu sv. Ivana Nepomuka nisu sačuvani (sva ta Relkovićeova djela navodi Josip Jakošić, Relkovićev suvremenik, u svojemu latinskim jezikom pisanom rukopisnom djelu *Scriptores Interamniae*; Bratulić 1989: 454). Za života mu je tiskan didaktični spjev *Kućnik* (Osijek, 1796.), latinskim jezikom pisano nastupno predavanje (svečani govor održan u povodu osnivanja humanističkih razreda vinkovačke gimnazije) *Festiva Salutatio* (Osijek, 1797.) te *Veliki katekizam* (Osijek, 1800.) koji je preveo s njemačkoga izvornika i priredio za tisak. Pod pseudonimom Klimbok iz Kaperca 1811. u *Kalendaru iliričkome* postumno mu je objelodanjena satirična pjesma *Čestitanje godovno u majuru s ove strane Bosuta*.

Josip Stipan Relković nesumnjivo je najpoznatiji kao autor *Kućnika*. Puni naslov toga Relkovićeova djela glasi: *Kućnik / što svakoga miseca / priko godine: / u polju, / u brdu, / u bašči, / oko marve i živadi, / oko kuće i*

u kući / činiti, / i kako zdravje razložno / uzdržati ima, / iz dugovičnog vižbanja starih kućnikah povadi i u slavonskom / glasu izdade Josip Stipan Relković / od Ehrendorf / slavne Đakovačke biskupije štabski parok / u Vinkovcih. / U Osiku, / slovi Ivana Martina Divalt / privilegiratog knjigotisca, / 1796.

Naslov je pisan kao što je to u vrijeme kada je *Kućnik* objavljen bilo uobičajeno te ispunjava čitavu naslovnu stranicu knjige. Iz naslova doznajemo o čemu je riječ u djelu, kako je ono nastalo, kojim je jezikom pisano, tko mu je autor, gdje slušbuje, gdje je djelo tiskano, tko ga je i kada otisnuo. Navedena tematika oblikovana je u šesnaest poglavlja, a čitavo djelo sadrži više od 12 500 deseteračkih stihova otisnutih na 445 stranica.

Tek ćemo usput, ne htijući se previše udaljavati od teme rada, spomenuti različite ocjene Relkovićeve *Kućnika*. One se kreću u rasponu od tvrdnji da je “*Kućnik* oskudan u pjesničkom *ornatusu*” te da je Relković “ostao samo na razini sveznajućeg savjetodavca koji govori (piše) desetercima, ali ga oni, stihovi, ne mogu zagrijati ni ponijeti niti do najskromnije pjesničke slike ili misli. (...) Ruho narodnoga deseterca nije pokrilo škrt i nepoetičan govor savjeta i naputaka” (Bratulić 1989: 456–457), preko isticanja da “se pjesnički dar Josipa Stipana nedvojbeno potvrdio na planu *elokucije*, što i jest onodobna ‘mjera’ poezije”, da korisno *a priori* ne negira lijepo, da ga “zbog njegova utilitarnog predznaka (...) nemamo pravo izbaciti iz prostora “lijepa književnosti” jer “*Kućnik* jest književno djelo, ma kako bio udaljen od suvremenoga poimanja književnosti” (Pšihistal 2006), do ocjene da mu je jezik “živ, čist i narodan, a stih lagan i neusiljen”, da “ima podosta korjenitih, izvornih i složenih riječi, kojih, istina nema u narodnom govoru, ali ih je znalački i prikladno upotrijebio” (Katančić 1984: 83–84, 182–183).

Relkovićev je *Kućnik* nastao na osnovi predložaka za koje su mu poslužila djela domaćih i stranih autora: Knauerov *Stoljetni kalendar*, Solenghyjev i Romanijev priručnik o svilarstvu te ekonomski priručnik J. Colerusa. U etimologijskome tumačenju imena mjeseci djelomice se oslonio i na Kanižlićeva tumačenja iz *Svete Rožalije*, a neke je gospodarske savjete preuzeo iz očeva *Satira* i *Ovčarnice* (Tropsch 1901).

S obzirom na tematiku, *Kućnik* je svojevrsna “stihovana enciklopedija seljačkoga slavonskoga života” (Damjanović 2006), poklada svakovrsnih savjeta i naputaka za sve poslove koje seljak obavlja kroz godinu u kući i izvan nje. To je “stihovani brevijar/časoslov seoskoga vremena” kojim njegov autor svoje Slavonce, poput biblijskoga Propovjednika, poučava da “sve ima svoje doba i svaki posao pod nebom svoje vrijeme” (Pšihistal 2006).

Kućnik je pisan “naški”, “u slavonskom glasu”, tj. slavonskom štokavskom ikavicom. Njegova “šokačka rič” u cjelini te pojedine njezine jezične razine u posljednje su vrijeme bile predmetom bavljenja hrvatskih jezikoslovaca i znanstvenika drugih područja (Čorkalo 1993; Damjanović 2005, 2006; Frančić – Hudeček 2011; Kolenić 2005; Marijanović 2005; Petrović 1997, 1999; Pintarić 1999; Samardžija 2004; Vučković 2006). Pišući *Zabilješke o jeziku Relkovićeve* Kuchnika, Stjepan Damjanović zaključuje:

Josip Stjepan Relković bio je jedan od onih koji su našem modernom jezičnom standardu udarili temelje. Bio je svjestan da se na svakoj jezičnoj razini mora uspostaviti red, a taj red nije ništa drugo nego dogovor o tome što ćemo od ponuđenoga odabrati. A na ponudu je sve ono što hrvatski jezik jest, dakle i njegova povijest i suvremeni nam trenutak, i ono što se nalazi u njegovim govorima i u tekstovima njime ostvarenim. (Damjanović 2005: 47)

Drugi svoj rad, naslovljen “Šokačka rič” u *Kuchniku* Josipa Stipana Relkovića, isti autor zaključuje:

U *Kućniku* Josipa Stipana Relkovića slavonski je dijalekt temelj jezičnoga oblikovanja. U vrijeme kada se počinje oblikovati zajednički hrvatski jezični standard i kada se hrvatski književni djelatnici (...) uključuju u taj proces, to čini i Relković. I on u svojoj ponudi najviše nudi ono svoje, najbliže, materinsko, jer taj materinski idiom je onaj kojim se čovjek najpotpunije i najizravnije obraća Bogu i ljudima. On je, međutim, otvoren i za ono drugo iz zajedničke hrvatske jezične riznice pa njegova privrženost “šokačkoj riči” nije prepreka sudjelovanju u procesu oblikovanja zajedničkoga književnojezičnog idioma. (Damjanović 2006: 33)

II.

KUĆNIKOV TEKST I METATEKST

Relkovićev je tekst s 12 618 (Čorkalo 2005: 26) deseteračkih stihovanih naputaka razdijeljen na uvodne pripomene (I. *Uvod mojega posla*, II. *Zadržaj knjige* i III. *Razdiljenje zadržaja*), središnji dio u kojemu se potanko opisuju dužnosti svakoga ozbiljnog kućnika od sičnja do prosinca i završna razmatranja (*Završaj posla*). Središnji dio sadrži opis mjesečnih poslova u kalendarskoj godini uobličениh u precizno osmišljene upute kako unaprijediti poljodjelske (I. *Što se u polju radi*), vinogradarske (II. *Što se u brdu radi*), vrtlarske (III. *Što se u bašči radi* – A. *Okolo usiva*, B. *Okolo voća*, C. *Od obaranja i sičenja drva*, D. *Okolo cvića*) te stočarske i peradarske poslove

(IV. *Što se oko marve i živadi čini* – A. *Okolo marve*, B. *Okolo živadi*), preko pragmatičnih savjeta što i kako raditi u kući i oko kuće (V. *Što se oko kuće i u kući radi* – A. *Oko kuće*, B. *U kući*), pa do naputaka o održavanju zdravlja kojima završava svako poglavlje (VI. *Što se glede zdravja paziti ima*). Glavni je tekst kontinuirano popraćen bilješkama izvan deseteraca otisnutim ili pokraj teksta, s pobočne lijeve strane (*ljevorubnice*) ili ispod njega (*podrubnice*)¹ i ti piščevi ciljani zapisi svakako zaslužuju punu pozornost i ozbiljnu raščlambu jer su na neki način autorsko samotumačenje i autorecepcija glavnoga teksta. U svakome slučaju “imamo pred sobom autora osvijestene idejno-sadržajne koncepcije s minuciozno razrađenom i provedenom strukturom djela” (Čorkalo 2005: 28).

Unošenje marginalnih bilježaka² u tekst postupak je, kako ističe Lučin (1996: 38), “sa zasvjedočenom dugom tradicijom”. Bez pretenzije podrob-

¹ U ovome se radu pojam *ljevorubnica* odnosi na bilješku uz rub teksta na lijevoj strani otisnutoga teksta koja se uglavnom naziva *marginna*, *marginalna bilješka*, *glosa*, *glosirana bilješka*, *prirubnica* i sl., dok se pojam *podrubnica* odnosi na bilješku ispod teksta i uglavnom se naziva tom parafrazom ili fusnotom. Pojmovi *bilješka*, *fusnota*, *marginna*, *marginalije*, *napomena*, *primjedba*, *opaska* raznoliko su opisani u dvama suvremenim hrvatskim jednojezičnicima – Šonje (1999) i Anić (2003). Šonje (1999) među ostalim navodi sljedeće definicije: *bilješka* ‘... 3. napomena, primjedba ispod ili na kraju teksta kojom se pod brojem pobliže pojašnjava što iz samo teksta; fusnota’; *fusnota* (njem) ‘istraživački podatak na dnu stranice; podrubak, bilješka’; *marginna* (lat) 1. *tisk* bjelina između teksta i ruba; prirubak (...); *marginalije* (lat) ‘*tisk* bilješke ispisane na marginama’; *napomena* ‘1. riječi koje što prate kao dopuna, objašnjenje ili tumačenje (...)’; *primjedba* ‘(...) 2. → opaska; *opaska* ‘napomena, primjedba, bilješka’. Anić (2003) među ostalim navodi sljedeće definicije: *bilješka* ‘1. kraći ili usputan zapis 2. kratak tekst u novinama, obično sveden na obavijest Δ ~ **ispod crte**: ono što se kao podatak bilježi ispod složenog teksta; fusnota, *usp.* aparat (5); *aparat* (...) ‘5. pozivanja na druge autore, podaci, citati, bilješke itd. u znanstvenom tekstu’; *fusnota* ‘*žarg.* bilješka obilježena zvjezdicom ili brojkom, ob. otisnuta sitnijim slovima pri dnu stranice; objašnjava ili dodaje nešto uz glavni tekst; bilješka (pod crtom), napomena, opaska’; *marginna* ‘1. dio rubne površine papira ili stranice knjige između teksta i ruba papira; bjelina oko teksta; rubnica (...)’; *marginalije* ‘1. bilješke ispisane na marginama, 2. usputne misli, opaske uz neki tekst, asocijacije uz ono što se čita, 3. crteži što ih uz rukopis izvodi autor kao ilustracije’, *napomena* ‘popratno objašnjenje, kratka dopuna, prigovor, ispravka i sl.; opaska, primjedba’; opaska ‘kratko opažanje, usmena ili pismena primjedba, napomena, bilješka’; *primjedba* ‘1. riječi kojima se dopunjava rečeno ili napisano; napomena opaska (pismena primjedba, usmena primjedba) 2. prigovor, zamjerka’; *opaska* ‘kratko opažanje, usmena ili pismena primjedba; napomena, pripomena, primjedba, bilješka’.

² Simeon (1969: 795) opisuje natuknicu *marginna* kao rukopisni ili otisnuti dio teksta: “u knjigama i zbornicima tako se zove svako od 4 prazna polja koja omeđuju rukom pisanu ili štampanu stranu knjige. Margina može biti gornja i donja, unutrašnja i vanjska, ili pobočna lijeva i pobočna desna.” Uz pojam *marginalan* navodi značenje ‘zapisan na margini, tj. na praznom rubu knjige, uz tekst; koji je suprotan *centralnomu* (središnjemu)’ i u okviru toga pojma opisuje

noga prikaza pojavnosti marginalnih zapisa kroz povijest hrvatske pisane riječi, svakako valja spomenuti glose u Radonovoj *Bibliji* (8./9. st.), njih 70-ak zabilježenih na marginama i između redaka tekstova na str. 237–247, koje se vezuju uz prvoga zagrebačkog biskupa Duha, podrijetlom Čeha. On je, “miješajući češke i hrvatske elemente bilježio ‘slavenske’ prijevode pojedinih latinskih riječi”, a svrha im je očito bila interpretacija evanđeoskih tekstova slavenskome (zagrebačkom kajkavskom) puku (Žagar 2009: 118). Neizostavan je i spomen rubnih zapisa u Kašićevoj *Bibliji*. Pomna analiza pokazala je da se uglavnom radi o istovrijednicama riječi u osnovnome (integralnome) tekstu. Te se marginalije mogu tumačiti kao “ponuda još jedne mogućnosti, mogućnosti i drukčijeg leksičkoga izbora”, a nije isključena ni vjerojatnost “da je tim svojim postupkom Kašić nastojao uspostaviti svojevrsan kontinuitet između starih tekstova i svojega prijevoda da bi time svojem tekstu priskrbio razumljivost i prihvaćenost”, ali i da bi se “ukazalo na pogrešku starijega prevoditelja, a koju je Kašić svojim prijevodom ispravio” (Gabrić-Bagarić 1999: 119). Na marginama svojih knjiga s književnom tradicijom komuniciraju i hrvatski protestantski pisci čije knjige, usto, obiluju i raznodijalektnim kontaktnim sinonimima u samome tekstu, ali i na marginama, što im je trebalo priskrbiti razumljivost na širokome tronarječnom hrvatskom prostoru.³ Podosta je pozornosti dosad posvećeno marginalnim bilješkama u Marulićevoj *Juditi*, koje vjerojatno nisu nastale istovremeno kad i stihovani tekst (1501.), nego neposredno prije njegova tiska (1521.). U mnogobrojnim izdanjima toga Marulićeva djela (od prvoga objavljenog 1521. do danas) može se pratiti različit odnos priređivača prema marginalijama – od zanemarivanja do smještanja na margine uz odnosne stihove. U tim je analizama uočena iznimna tematska i funkcionalna raznolikost rubnih bilježaka potaknuta pjesnikovom samosviješću i sviješću o nejednakim recepcijskim obzorima čitatelja, potrebom autora za svojevrsnim samotumačenjem, glosiranjem vlastitoga djela (Lučin 1996). Svoja djela margina-

---

kolokaciju *marginalna glosa* ‘koja se – u zborniku ili u knjizi – upisuje na pobočnoj margini strane (desnoj ili lijevoj već prema tome je li strana parna ili neparna), a ne na donjoj strani, rukom ili štampanim slovima’. Uz natuknicu *marginalija* (eng. *marginalia*, njem. *Randbemerkungen*) navedena je definicija ‘zapisi dopisani na margini; tako se često upisuju kratke opaske; bilješke u brzini kojima se ne pridaje velika ozbiljnost’ o kojoj se daje raspravljati.

³ U opsežnoj je raspravi o jeziku hrvatskih protestantskih pisaca Fancev (1916a; 1916b) među ostalim analizirao i rubne zapise koji su autorima služili da neku manje poznatu riječ objasne kontaktnim sinonimom, istovrijednicom iz drugoga narječja obično poznatoj širemu krugu reci-pijenata.

lijama, koje se uglavnom odnose na kompozicijsku razinu, upotpunjuju, uz netom spomenutoga Marulića, i mnogi drugi hrvatski pisci 16. i 17. stoljeća. Npr. Petar Zoranić u *Planinama* svoje komentare na marginama piše hrvatskim, talijanskim i latinskim jezikom. Latinskim se bilješkama služi “kada čitaoca želi poučiti, uputiti ga na izvor svoje priče (...), a hrvatskim se komentarima služi onda kada čitaoca, možda nevična hrvatskoj lektiri, želi upozoriti na književni postupak, na neki istaknuti i važni motiv ili temu u pripovijedanju.” (Fališevac 1992: 57)

Marginalne su glose, kao i bilješke ispod teksta zapaženim metodološkim postupkom u pisaca starijih razdoblja (Grafton 1999), a pojedini ih istraživači drže i pravom umjetnošću (Bowersock 1983–1984: 54). U recentnoj literaturi supostoje različiti nazivi za te pojmove⁴, a s teorijskoga su se motrišta uglavnom razmatrale podrubnice i to obično kao dio znanstvenoga i stručnoga teksta ili informatičke upute za oblikovanje u nekome računalnom programu. U kroatističkim su radovima o teorijskome pristupu i tipologiji podrubnica osobito temeljito i obaviješteno pisali Stojević (1995) i Badurina – Palašić (2010), ali o ljevorubnicama nema takvih teorijskih obavijesti i tipologijâ. Većina se radova uglavnom odnosi na temeljita i akribična razmatranja o marginalnim bilješkama u djelima starijih hrvatskih književnika.

Kućnik sadrži 1781 ljevorubnicu i 105 podrubnica. Od 1781 ljevorubnice 90,51% tj. 1612 ljevorubnica pripada glavnim poglavljima od *Sičnja* do *Prosınca* u kojima se opisuju poljodjelski poslovi i kućnikova zaduženja, ostalih desetak posto razdijeljeno je na prva tri uvodna poglavlja i na završno poglavlje *I. Uzrok mojega posla* (13 ljevorubnica = 0,73%), *II. Zadržaj knjige* (23 ljevorubnice = 1,29%), *III. Razdiljenje zadržaja* (81 ljevorubnica = 4,55%) i *Završaj posla* (30 ljevorubnica = 1,68%) i na razmatranja o etimologiji mjeseci koja se nalaze na početku svakoga mjeseca prije opisa poslova (22 ljevorubnice = 1,24%). Brojčana je statistika s podrubnicama slična ljevorubničkoj: 91,43% (= 96 podrubnica) pripada središnjemu dijelu od siječnja do prosinca, ostali pripadaju trima uvodnim dijelovima (8 podrubnica = 7,61) i s jednom podrubnicom o etimologiji mjeseca veljače (0,95%), dok u *Završaju posla* nema toga tipa bilježaka. Od *Sičnja* do *Prosınca* najveći je broj ljevorubnica zapisan u *Ožujku* (279), a najmanji u *Prosincu* (44). Među potpoglavljima najviše je ljevorubnica, čak 110, zabilježeno u *Ožujku*

⁴ Nazivi su za ljevorubnicu i *marginu*, *marginalija*, *marginalna bilješka*, *marginalna glosa* i sl., a za podrubnicu *fusnota*, *podrubak*. Više o terminološkim rješenjima v. u Stojević (1995).

u potpoglavlju I. *Što se u polju radi*, samo jedna u *Svibnju* u paragrafu C. *Od obaranja i sičenja drva* potpoglavlja III. *Što se u bašči radi*, a nijedna u *Ožujku* u potpoglavlju VI. *Što se glede zdravja paziti ima*. Primjećuje se kako je broj ljevorubnica dosta ujednačen sve do *Rujna*, a onda se od *Listopada* do *Prosinc*a znatno smanjuje. Možda se takvo stanje može pripisati različitim uzrocima: ili je autoru popustila usredotočenost u oblikovanju bilježaka, ili je bio pritisnut željom da što prije okonča rad, ili ga je sputavalo ograničeno vrijeme, pa je svoje bilješke reducirao u opisu zadnjih triju mjeseci (listopadu, studenome i prosincu) i u završnome dijelu (*Završaj posla*). I kod podrubnica zamjećuje se njihov sve manji broj prema kraju godine: najviše ih je, kao i ljevorubnica, u ožujku (24), samo jedna u studenome i nijedna u prosincu. Detaljan se tablični prikaz brojčanoga opisa ljevorubnica i podrubnica nalazi u prilogima na kraju ovoga rada.

Unošenje sadržajno i funkcijski razvedenih ljevorubnih i podrubnih zapisa uz stihovani tekst kao što je to učinjeno u *Kućniku* nije samo oblik preispitivanja vlastitih autorskih rješenja predloženih u tekstu, nego i svojevrsna uputa čitatelju nedostatne pripremljenosti za recepciju teksta. Njihova je zadaća u *Kućniku* među ostalim i pedagoška jer o njihovu sadržaju i metajeziku ovisi i čitateljeva recepcija djela u cjelini. Iščitavajući ljevorubnice – zapravo sažetak, komentar ili dopunu glavnoga teksta, čitatelj se lakše snalazi u tekstu *Kućnika* i brzo pronalazi njemu sadržajno važan odsječak, a čitajući podrubnice, bliža su mu autorova ponekad možda nedovoljno jasna rješenja i pojedini postupci u tekstu koja bi mu izostajanjem takvih bilježaka jamačno ostala nedorečenima. I ljevorubnice i podrubnice integralni su, metatekstni dio *Kućnika* i, mada se mogu razmatrati kao neovisna cjelina izdvojena iz stihovanoga teksta, prava im se svrha može dokučiti jedino u integraciji sa stihovanim naputcima pa se upravo iz te sraslosti teksta i metateksta može i mora iščitivati *Kućnik*.

III.

LJEVORUBNICE U KUĆNIKU

Popis i opis svih kućnikovih poslova koji se obavljaju kroz godinu u polju, brdu, vrtu, oko stoke i živadi, u kući i oko kuće, savjeti o zdravlju, naputci o moralnim, društvenim i socijalnim normama ponašanja, pedagoškim i vjerskim obvezama – sve je to dano u stihovanoj formi osnovnoga teksta. “Pučki je deseterac bio u kulturološkom smislu promišljen Relkovićevo odabir

ne samo zbog toga što mu je jamčio čitateljsku publiku i olakšao recepciju, nego je upravo pučki stih preuzet iz usmene tradicije – kao i u *Satiru* njegova oca – bio zamišljen kao most od ‘usmene’ prema ‘pisanoj kulturi’.” (Pšihistal 2006: 67). Relković je, nedvojbeno, uložio velik trud da svojim stihotvoračkim umijećem nepoetski sadržaj pretoči u poetsku formu. Pritom su diktat stiha i rime katkad rezultirali uporabom neobičnih riječi i oblika te neuobičajenih sintaktičkih sklopova, što je moglo smanjiti razumljivost samoga teksta i jasnoću autorove poruke.

Vodeći računa o čitateljima, Relković paralelno s osnovnim, stihom iskazanim tekstom, piše ljevorubnice – proznu popratnu sastavnicu *Kućnika*. U ljevorubnicama nema formalnih zahtjeva stiha i rime – jednom se riječju, sintagmatskim sklopom ili rečenicom najavljuje sadržaj odnosnoga stihovanog teksta. Tijek misli lako se slijedi, a izraz je – iako sažet i sveden na bit poruke – prirodniiji, svakodnevan, razumljiv(iji). Ljevorubnice daju stihovima jasnoću. Stihovani se tekst može čitati i bez ljevorubnica, ali ne i obrnuto. Ljevorubnice su tu da najave i ukratko opišu sadržaj stihovanoga teksta. One su tu jer je pisac htio da prate tekst, da čitatelju olakšaju snalaženje u njemu, da mu pomognu pri svakome ponovnom čitanju da lakše pronađe željeni dio u tekstu. Relković je svjestan recepcijskih mogućnosti onih kojima namjenjuje svoje djelo. Znajući da njegovi čitatelji nemaju veće čitateljsko iskustvo, u tome autorskom postupku mogla bi se iščitati pomoć pri prijelazu iz svakodnevene komunikacijske običnosti u prostor poetskoga. Stoga su ljevorubnice neodvojivi dio djela, one prate stih svodeći u njemu iskazan sadržaj na ključnu riječ, poučnu misao, važnu poruku, koristan savjet. Iako nepoznate riječi mahom objašnjava u podrubnici, rjeđe u samome stihovanom tekstu, autor ne zazire od toga postupka ni u ljevorubnicama (*Čadama i kretom (tako se zove bila zemlja) pomišanom posiplju se žile: 223*⁵).

⁵ Brojkom uz primjer označuje se stranica na kojoj je on potvrđen. U navođenju potvrda iz *Kućnika* držale smo se sljedećih načela:

- grafijski su znakovi za palatate prilagođeni suvremenom grafijskom sustavu (*cs, cf = č, ch = ċ, dj, gj = d, cx = dž, sh = š, x = ž*)
- sa suvremenim je pravopisom usklađeno pisanje velikoga i maloga slova
- uklonjena je spojnica između prijedloga i zamjenice (*s-toga > s toga*) te prijedloga i imenice (*k-pčelam > k pčelam*)
- uklonjeni su zarezi ispred sastavnih rečenica koje počinju veznikom i i ispred rastavnih rečenica koje počinju veznikom *ilililiti*
- uza slogotvorno *r* ne bilježi se samoglasnik (*tersje > trsje*)

III. 1.

Kratak osvrt na jezične značajke ljevorubnica

Jezičnim kojim piše Relković isti je u svim trima integralnim dijelovima *Kućnika* – osnovnome (stihovanome) tekstu, ljevorubnicama i podrubnicama. Budući da su pojedini jezični aspekti *Kućnika* dosad bili temom više radova, u nastavku ćemo izdvojiti i odabranim primjerima iz ljevorubnica ilustrirati neke od važnijih njihovih značajka.

Ikavski refleks jata: *cipaju* 89, *cvit* 38, *čovik* 1, *diteljina* 127, *divojka* 70, *gdigod* 63, *izvitriti* 71, *kriposti* 15, *mišati* 28, *piskovite* 27, *poslidnju* 23, *ridki* 73, *sideće* 157, *sikire* 52, *triba* 21, *ubiliti* 105, *usive* 137, *vitrovito* 144, *vrime* 6. Iznimke od kudikamo pretežitoga ikavskog refleksa jata jesu: *koren* 79 i njegove izvedenice (*korenice* 44, *izkoreni* 52, *korenite* 78, 180; *korenje* 139, *korenito* 330), *obe* 145 i *gusenica* 139 (pojavljuje se i u jekavskome liku *gusjenica* 307, a potvrđeni su i pridjevni oblici *gusjeničke* 380 i *gusjenički* 415). Zanimljiva je i isključiva pojavnost leksema *sijeno* u kojemu se jat bilježi dvoslovom *ie* (*sieno* 97). Ona je vjerojatno posljedak knjiškoga utjecaja.

Šva (primarno i sekundarno) reflektiralo se u *a*: *dan* 318, *daska* 19, *dobar* 297, *kasno* 217, *magle* 228, *osam* 242, *petak* 248, *pisak* 272, *sedam* 9, *vazda* 296, *vitar* 103. Iznimkom je *ocet* 247.

Slogotvorno *l* i stražnji nazalni samoglasnik dali su *u*: *pun* 91, *sunce* 152, *stupac* 19, *tući* 254, *vukuća* 289, *vuna* 360, *žutilo* 329.

Prednji nazalni samoglasnik dao je *e*: *ječmu* 113, *deveti* 318, *meso* 321, *petak* 248, *početak* 294, *svetac* 442, *žeti* 324.

(Ne)pojavnost glasa *h* – izostanak glasa *h* (npr. *lad* 317, *rana* 385, *njiov* 98, *naodi* 88, *melj* 320), njegova zamjena glasom *v* iza *u* (npr. *suvo* 53, *suvarci* 187, *kuvan* 342), zamjena glasom *k* u suglasničkoj skupini *ht* (*zaktivati* 133, *proktiti* 424) te prijelaz suglasničke skupine *hv* u *f* (*prifaćati* 232, *ufate* 237) – odslik je stanja u domaćemu, slavonskome govoru. Njegova

-
- nije provedeno jednačenje po zvučnosti, osim ako to nije učinio Relković
  - nije provedeno jednačenje po mjestu tvorbe (ostalo je *česće*, *voznja*)
  - između *ia* i *ie* umetnuto je *j* i tako se bilježi u cijeloj paradigmi (*spaiia*, *posie* > *spaija*, *posije*)
  - nenaglašeni se oblici pišu odvojeno od naglašanih (*kojaje* > *koja je*, *kakose* > *kako se*, *jerse* > *jer se*)
  - uklonjeno je udvojeno *l* iz kratkoga sloga (*mallo* > *malo*)
  - ostavljeno je završno *-h* su množinskim imenskim oblicima (*kućamah*, *gredamah*, *sikiramah*).

pojavnost u riječima poput *grih* 3, *helda* 175 rezultat je utjecaja knjiškoga jezika. Iz pojedinih primjera iščitava se da je *h* znak za dužinu samoglasnika koji mu prethodi (*Zašto Bog čovika najposli stvorih. 3, Kako se moguh od kokoših jaja priko zime imati.* 62). O labilnome položaju glasa *h* svjedoče i ovi primjeri: *kuva* 68, *kuha* 342, *izkuva* 105, *razkuhuje* 343, *odmah* 373, *odma* 131.

Promjena suglasničke skupine *čr > cr*: *cripu* 103, *crljenoga* 252, *crni* 374, *crvi* 139.

Nepromijenjene skupine *jt* i *jd* u prefigiranome glagolu *iti*: *iznajti* 270, *najde* 76, *projti* 169. Iznimka je glagol *pođe* 178.

Rotacizam: *more* 18, *moreš* 138.

(Ne)prelaženje *l* u *lj* ispred *i*: *klin* 20, *klivilo* 47, *kozličice* 204, *križaline* 213, *list* 181, *livade* 41, *osli* 190, *različite* 26, *žili* 185; *diteljina* 127, *gljistam* 385.

Jednačenje po mjestu tvorbe na granici riječi: *š nje* 213, *š njega* 222, *š njih* 175, *š njim* 20, *š njima* 242. Unutar riječi jednačenje se ne provodi: *voznju* 31, *voznji* 277.

(Ne)pojavnost epentetskoga *l*: *debljina* 20, *dublje* 21, *Filiplja* 212, *grablje* 24, *konoplja* 40, *pograblja* 262, *posiplju* 223, *pricipljuje* 312, *prikupljivci* 434, *skuplje* 25, *slabje* 261, *spravlja* 87, *škropljeno* 44, *topljenju* 393, *zemlje* 27; *divjad* 27, *divjaku* 144, *divje* 14, *drvja* 47, *snopje* 326, *zdravja* 71.

Disimilacija: *uzmložati* 45, *mlogo* 94, *mlogovrstni* 80, *mlogovrstnost* 107, *pomljivo* 150, *pomlja* 168, *zlamenju* 180, *zlamenuje* 239.

(Ne)provođenje sibilizacije: *cvitnjaci* 334, *iznici* 150, *krtinjaci* 305, *kućnici* 193, *potoci* 65, *sastanci* 146, *službenici* 443, *stućci* 253, *suvarci* 187, *zalomci* 306, *zaperci* 266; *daski* 242, *divjaki* 271, *neslogi* 388, *priliki* 18, *razliki* 17, *sliki* 228, *snagi* 39.

Nastavak *-(j)om* u instrumentalu jednine imenica ženskoga roda i-sklonidbe: *korisćom* 136, *masćom* 197, *naglosćom* 394, *pečom* 382, *truležom* 38, *soljom* 316, *zobjom* 236, *živadjom* 282.

Čuvanje starih ali i uporaba novih množinskih nastavaka: D ž. r. *ovcam* 425, *ovcamah* 58, *pčelam* 64, *kruškam* 148, *voćkam* 356; D m. r. *baščovanom* 146, *kućnikom* 413, *pastirom* 274, *poslovom* 156, *voćnjakom* 184; L ž. r. *gredamah* 22, *kućamah* 207, *kućah* 15; I ž. r. *gredamah* 22, *kućamah* 409/410, *sikiramah* 224, *koprivamah* i *posijamah* 196, *svinjamah* 276.

Komparativni završetci *-čji*, *-rji* *-šji*, *-žji*: *jačjeg* 152, *gorji* 80, *širja* 22, *višji* 45, *nižje* 44, *težje* 156.

Različiti načini izricanja posvojnosti: *nje dužina* 19, *za nje sitvu* 120, *nje bolest* 279, *njegova prilika* 267, *zrilosti njegove* 325, *vridnost njezina* 89, *priprava njezina* 173. Za izricanje posvojnosti koriste se i prijedložne konstrukcije *od + G*: *od kokoših jaja* 62, *sime od cviča* 91, *đubre od živadi* 77, *simena od travah* 126, ali i pridjevno-imeničke (i obrnute) sveze: *ječmenovo sime* 119, *sime dinjsko*, *krastavčko i lubenično* 181, *lisće lorikovo* 227.

Glagolski pridjev trpni sa završnim *-t* (*-ta*, *-to*): *nađubrita* 211, *napojita* 92, *očistito* 375, *ogrinite* 239, *ovlašita* 96, *odmoritim* 96, *pomostite* 29, *saranito* 152, *sniziti* 29, *spomenitom* 184, *spravite* 200, *uvenita* 225, *zaklopita* 200.

Infinitiv na *-t* i *-ti*: *izlilat* 162, *nadomistit* 172, *obratit* 18, *pazit* 91, *pokrit* 158, *popravit* 17, *pustit* 248, *radit* 254, *razumit* 122, *sušit* 114, *učinit* 69, *usitnit* 113, *zakvačit* 20; *đubriti* 40, *kositi* 74, *mliti* 65, *mložiti* 68, *odstupiti* 33, *pokriti* 158, *popraviti* 33, *raditi* 32, *raniti se* 63, *sliditi* 76, *strunuti* 29, *štediti* 52.

U infinitivnoj osnovi glagola druge vrste pojavljuje se *-nu-*: *kisnuti* 377, *metnut* 272, *niknuti* 268, *provenut* 243, *uztegnuti* 295 i *-ni-*: *briniti* 208, *metniti* 271, *odkiniti* 314, *podigniti* 124, *smrzniti* 378, *veniti* 223.

Popridjevljeni participi na *-ći* sklanjaju se: (*krave*) *dojeće* 245, *izlićućih* (*rojeva*) 283, *nesuće* (*živadi*) 99, *oraće* (*zemlje*) 36, *rastućega* (*sičnja*) 50, *rodećem* (*voću*) 185, (*kljusad*) *vozeću* 403.

Među posuđenicama pretekazivo pretežu turcizmi: *bajalice* 372, *bakra* 291, *barem* 45, *bašča* 47, *beza* 245, *bunara* 290, *čobanom* 224, *duhan* 80, *džigiricu* 251, *đubre* 29, *fitilji* 390, *hambarih* 103, *jarak* 149, *kajsije* 147, *kalami* 143, *kalamiti* 88, *kutije* 201, *odžake* 410, *rakiju* 370, *samaluci* 257, *sindžirić* 21, *sirće* 247, *terazije* 8, *testere* 51, *zanatdžije* 5.

Frazemi: *u dvi ruke* ‘na dva načina’ (*U dvi ruke sadi se takvi plot u polju: ili od simena ili od korena; 124*), *sikire braniti* ‘ne dopuštati sječu’ (*Pustimah ljudmah i čobanom, koji sikiramah brezposleni šumu kreskaju, valja sad sikire braniti. 224*), *oko imati* ‘paziti’ (*Na to sve neka kućnik oko ima. 235*), *pod svojom čuvarinom imati* ‘sam čuvati’ (*Sam kućnik neka sirće pod svojom čuvarinom ima i izdaje. 248/249*), *u drugu* ‘drugi put’ (*Kako se vinograd u drugu kopa? 258*), *od viđenja* ‘gledajući’ (*Taj posao uči se od viđenja, 281*), *odbiti od matere* ‘uskratiti majčino mlijeko, ne dojiti’ (*Rana ždribad odbita od materah još poljem pase: 361*), *mužka glava* ‘muškarac’ (*Naložene peći često prigledavati valja ... što činiti mužkih glavah je dužnost.*

410), *zrakom dražiti* ‘prozračivati’ (*Uložene stvari u rovu snaže se od truleži, ridko zalivaju i kadkad zrakom draže*. 420/421).

Leksičko je blago *Kućnika* izazvalo i pozornost leksikografa pa je obrađeno u Akademijinu *Rječniku*. Za dio je leksema u tome rječniku *Kućnik* bio “ili uopće jedinom potvrdom ili jedinom potvrdom iz djela, nastalih do kraja 18. stoljeća, odnosno do pojave rječnik, J. Stullija i J. Voltića-Voltig-gija.” (Samardžija 1997: 37). Skupina leksema koja je u *Rječniku* potvrđena *Kućnikom* kao jedinom izvorom uglavnom se odnosi na poljodjelski leksik ili na nazive u stočarstvu, peradarstvu, pčelarstvu i svilarstvu, poput *bubarica*, *dnevnokradac*, *konjodržac*, *krtinjak*, *ljuskoplod*, *nicivo*, *noške*, *podrastenica*, *suhomraz*, *suhomrazan*, *vrbovinje* (Petrović 1999: 67).⁶ Dobar je dio leksema iz *Kućnika* ipak promaknuo obrađivačima Akademijina *Rječnika*, npr. *davka*, *diljba*, *doitba*, *donostvo*, *počeće*, *prizeb*, *suhozim* (Petrović 1999: 71–72).

III. 2.

Struktura ljevorubnica

I letimičan pogled na ljevorubnice otkriva njihovu različitu strukturu, od jedne riječi do višerečeničnih sklopova:

- jedna riječ (npr. *Kosa* 24, *Zob* 40, *Mesari* 432, *Svrčalište* 439)
- prijedložni izraz (npr. *Od pluga* 17, *Oko vinograda* 42)
- dvorječne sintagme (npr. *Pripravljenje đubrenika* 43, *Glavata salat* 180, *Striženje ovacah* 195, *Početak lita* 294)
- višerječni izrazi (npr. *Red kod jila* 69, *Biliga od zrilosti grozđa* 375, *Način uzmložati mušmule* 45, *Posao od gradbe* 123, *Druga sitva lana* 174, *Zemlja za dudovu sitvu* 268, *Zlamenja kokoške bolesti* 279, *Alat za kopanje bunara* 290)
- rečenice različite složenosti (npr. *Zašto?* 304, *Šume štediti valja*. 52, *Što je krvarica?* 306, *Kako se kuća snaži?* 71, *Mlade svinje nisu*

⁶ Uz takve se natukničke lekseme uvijek navodi komentar da se riječ pojavljuje u jednoga pisca 18. stoljeća: *U jednoj knjizi 18. vijeka*. *U jednoga pisca 18. st.* *U jednoga pisca 18. vijeka*. *Dolazi u jednog pisca 18. vijeka*. *U jednoga pisca Slavonca 18. vijeka*. *U jednoga pisca na početku našega vremena*. *Na jednom mjestu 18. vijeka*. *Na jednom mjestu u pisca Slavonca 18. vijeka*. *U jednome primjeru 18. vijeka*. *Samo u jednoj knjizi*. *Samo u jednoga pisca*. *Samo u jednom primjeru 18. vijeka*. *Samo u jednoga slavonskog pisca*. *Samo u jednoga pisca nekoliko puta*. (Petrović 1999: 66).

za debljinu. 362, Odkopa se zemlja od cilice, gdi je nasap, ili na tvrdini do kolina, poravna se i poklopi zdila duboka od bakra ili kositra i umaže okolo. 291, Sama kućnica neka bi lanom i konopljom, koje se sve ujedno za svu kuću sije, i naređuje, i istom predom i bezom vladala, znavši što za što valja i pristaje. 388)
i višerečenični sklopovi (npr. *Za laglje primljenje kalamah, odguli se od njirove srizotine kore i njom, prignuvši joj lice unutra, zapanu se cipotine debla po vrhu među kalamih. – Kad je kalam jednako debel s deblom, tad se pole plosnice zaklise, a s čelah kora uzduž cila ostaje da se more s obe strane s korom debla sklopiti. 145; Od dvi vrsti jesu valji ili valjuge: jedna vas drven, obal; drugi gvozdjenimah klinih redom naperit. – Koliko, od prilike, redakah klinah imati mora i kako u ostalom, ovi valjima biti uređen. – Ručice na dva stožerna klina okreću je. 23/24).*

Vrlo često kraj ljevorubnice nije ujedno i kraj rečenice, nego se rečenica proteže na nekoliko ljevorubnica, npr.:⁷

Pure kasnije, / guske što ranije nasaduju se. 159
Nikoji načini ranom živad u nesivu pomoći: mladim koprivamah i posijamah. / Ili sime od koprivah s posijamah mišaju, / ili zob i ječam prže i daju. 196/197
Načini uzmožati voće / 1. kalamenje, / 2. podlistenje, / 3. prisadenje, / 4. odgojenje grančicah. 141
Od diteljine različite jesu vrsti: / švaicerska, / turska grahorata, / štajerska iliti španjska, / sitna, mala iliti bila / i kamenita diteljina. 126/127

Rečenica ponekad započinje u ljevorubnici, a nastavak slijedi u stihovano-me tekstu:

i opet zasute zalivaju se ovako: 223
Različiti načini uraniti svinje: 361
Najbolji je za nje kukuruz, ili suv
ili u brašnu s bundevamah, ovako: 362

U nizu se ljevorubnica (sastavljenih od početnoga pitanja i odgovora) ponekad daje kratak prikaz cijeloga procesa:

---

⁷ Kosom crtom označujemo kraj ljevorubnice.

Kvas krušni od melja:

kako se, i dokle, i u čemu kuha melj?

Kuvan na pšenične posije ili nesijano brašno saliva se, kad proladi, meće se poveći krušni kvas, malo sažrvnate zobi i sve zajedno se umisi.

Tako kisne dokle se po mirisu poznade da je dosta i onda se u gvalice razkuhuje; 342/343.

Ljevorubnice rečenice različite su po priopćajnoj svrsi. Izjavne uglavnom sadrže tvrdnju, pouku ili savjet – sažeto izrečenu misao razloženu i objašnjenu u osnovnome, stihovanome tekstu, primjerice: *Svaka je zemlja od naravi neplodna. 27, Nerađena zemlja ništa ne plodi, nego divjad. 27, Konji svu ranu čistu hoće. 96, Suvo voće i za ranu i za lik valja. 369, Čovik zato radi jer je od zemlje stvoren. 2, Ne naučivši štogod divojkom, ne valja u kući ni udata. 70, Roditelji prvi naučitelji biti moraju. 440, Zato na obadvi ruke raditi svatko mora. 35, Trizan život starih bijaše jim lik za dugi život. 372, Slaba i piskovita zemlja pliče se ore. 108, Ždribad za lada neka pase, o vrućini neka u ladu bude. 317, Prolitni se jaganjci čuvaju, zimski troše. 195, Na čistoću nikada zaboraviti ne valja. 206/207, Što kasno niče, valja prije kvasiti, pak sijati. 217.*

Među ljevorubnicama vrlo su česte upitne rečenice. Da bismo saznali odgovor na pitanje postavljeno u ljevorubnici, najčešće moramo pročitati stihovani tekst s desne strane: *Kakova rana za marvu valja. 55, Kakve bolesti od nesnage dolaze. 207, Što najvećma čoviku zdravje kvari? 208, Oda šta je ovom' misecu ime svibnja nadiveno? 209, Zašto se prije iz sita pčele na dasku stresaju? 240. Iako je pretkazivo da odgovor valja potražiti u stihovanome tekstu, katkad se to i izrijekom najavljuje: *Uzrok tomu, što je rečeno, daje se. 228, Od kakvih vrstih njih ima, kazuje se. 28/29.**

Ponekad pisac na postavljeno pitanje (sažeto) odgovara u istoj ili idućoj ljevorubnici: *Zimna, kad se za nju đubre izvaža? u starom misecu prvi put. 38; Kako valja posijanu zob zubiti: uzduž i popriko. 112. Upitne rečenice ljevorubnice vrlo često počinju upitnom riječju (kako, kad, kada, što, kakvi, zašto, s čim): *Kako valja od korena živi plot podigniti? 124, Kad se lan prvi sije i kakva mu zemlja tribuje? 128, Kada i kako se kušaju jaja plodna? 160, Što najvećma čoviku zdravje kvari? 208, Kakvi odžak za kućamah biti mora? 409/410, Zašto se i kako košnice k daski ili polici primazuju? 242, S čim i kako se sije? 127. Katkad upitna riječ nije na prvome mjestu, nego slijedi iza (jednorječnoga ili višerječnoga) subjekta: *Čađe zašto mogu biti dobre? 410/411, Mlačena slama zašto biti more? 411. Kadšto upitna riječ dolazi***

na kraju rečenice, nakon tvrdnje (odgovor se, osim u stihovanome tekstu, daje i u idućoj ljevorubnici): *Pčele od zime paziti valja, zašto?* 64, *Zobi ne tribuju duboki razori i izpusti vodeni, zašto?* 111, *Lan u jutro, do po dana sije se, zašto?* 129, *Dica i pusta mladež za čuvarinu marve ne valjaju; zašto?*, *Jer s nepompljive mladeži ili kvarove čini marva ili vasdan glad i žeđu trpi.* 155, *Jedni sad podrizuju pčele, zašto? Jer još sada zimnu ranu spraviti mogu.* 339. Podosta je primjera kada se umjesto upitne riječi za vrijeme (*kad, kada*), mjesto (*gdje*), način (*kako*) rabe imenice *vrijeme, mjesto, način*: *Način osladiti višnje.* 147, *Način iznajti vodenu žilu.* 290, *Način pričuvati zdravje na vrućini: – u rani, u piću žestokom.* 323, *Vrime heldu sijati.* 175, *Načini i vrime od izčistenja naravi.* 251, *Vrime i misto za izvode kazuje se.* 134. Potvrđene su i kombinacije imenica i upitnih riječca: *Vrime i gdi valja zob sijati.* 111.

Često na kraju upitne rečenice ne stavlja upitnik, nego točku: *Što je moja odluka o ovoj knjigi.* 6, *Kako se mlade vočke od živine čuvaju.* 48, *Zašto se suvare načinjaju.* 65.⁸ Isto tako, poneke upitne rečenice nemaju nikakvu interpunkcijsku oznaku: *Koje telce za kuću držati valja* 94.

Među rečenicama u ljevorubnicama najmanje je onih s uskličnikom na kraju – samo njih šest: *Zgrade, gdi bi se zimus rana mlatila, bi nam potribnije bile nego stanovi i salaši po stranah!* 25, *Erđav i nevridan običaj u prežnji logova kod nas!* 277, *Kako se najprije traži nje bolest? — Pipa!* 279, *Zaduhe u različitim ljudih njimah ude!* 288, *Jer se zaštedi vrime drugim poslovom kad je litina u suvoj postavi, u kojoj se i zimus vršiti more ili mlatiti!* 299/300, *Uređivanje lana i konoplje, koji se sada ugrijan tuče i tare; ovi se posao kućnice dotiče!* 387.

U strukturi ljevorubnica nailazimo i na svojevrsne pleonastičke izraze, poput ‘uzrok zašto’ (*Uzrok, zašto se sada sičena građa ne kvari.* 89, *Uzrok, zašto sam od kruha pečenja dulje pisao.* 345), ‘način kako’ (*Tko raditi hoće, valja da zna i način kako se što raditi ima* 14, *Način, kako se zemlja minja.* 91, *Način, kako se kora na voću para.* 185, *Probuđenim daje se dudov list provenut od vlage, pak razbiraju se, i snaže; kaže se način kako:* 243) i ‘vrime kad(a)’ (*Tko raditi hoće, valja da zna vrime kad se što raditi ima.* 6, *Vrime kada i kako za proso orati valja.* 174).

⁸ Upitne rečenice koje su u funkciji podnaslova u okviru svakoga mjeseca završavaju točkom (I. *Što se u polju radi.* II. *Što se u brdu radi.* VI. *Što se glede zdravja paziti ima.*), dvotočkom (V. *Što se okolo kuće i u kući radi:* A [...]) ili ponekad točkom (III. *Što se u bašči radi.* A [...], IV. *Što se okolo marve, i živadi čini.* A. [...]), a ponekad dvotočkom (III. *Što se u bašči radi:* A [...], IV. *Što se okolo marve, i živadi čini:* A. [...]).

III. 3.

Znakovi u ljevorubicama

Tekst ljevorubnica oblikovan je jezičnim znakovima – jednom riječju ili više njih složenih u smislenu cjelinu – dvorječnu ili višerječnu sintagmu ili rečenicu. Osim riječi, u ljevorubicama se sreću i brojke. Relković u pismu ne razlikuje uvijek glavne i redne brojeve, pa glavne brojeve u ljevorubnici nerijetko piše s točkom (*Piskulji đubre jedva 2. godine valja zato se česće, ali samo na 4. ili 5. slogovah đubri.* 39). U ljevorubicama brojčane se vrijednosti izražavaju i riječima (*Od dvi vrsti jesu valji ili valjuge: jedna vas drven, obal; drugi gvozdanimah klinih redom naperit.* 23) i brojkama (*Helda po 3. sloga med đubretom hoće,* 40), a u istoj se ljevorubnici mogu pojaviti i brojke i riječi (*Priko osam danah rane se po dva puta, tada za 24 sata zaspu, u snu svlače se; onda se oko njih ništa ne čini.* 242/243). Brojčane se vrijednosti u stihovanome tekstu uvijek izražavaju riječima, nikad brojkom, kao u primjeru na str. 279:

<i>Zato pod trha ne pregu se 4. konja radi ukazljivosti.</i>	Stoga svaka carevine voznja po četiri u pohode konja preže, dugim da putem ne fali, a ne, mlogim da se konjmah fali.
--	---

Brojke u ljevorubicama predmeću se i pri nabranjanju, primjerice na str. 141:

Načini uzmložati voće

- 1. kalamenje,*
- 2. podlistenje,*
- 3. prisadenje,*
- 4. odgojenje grančica.*

Osim riječi i brojaka, tu su još i slikovni znakovi “većih zvizdah” (njih sedam): *Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, Saturnus* i “manjih zvizdah”, tj. dvanaest horoskopskih znakova. I slikovni su znakovi sastavnice isključivo ljevorubnica. Nikad se ne pojavljuju sami, nego uvijek uz ime zvijezde. Imena su “većih zvizdah” u ljevorubnici isključivo latinska (*Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, Saturnus*), a u stihovanome tekstu

hrvatska (*Sunce, Misesec, Davor*⁹), latinska (*Jupiter, Venus*) ili pohrvaćeni oblici latinskih imena (*Merkur, Saturn*).

III. 4.

Sinonimi u ljevorubicama

Pozornome čitatelju ljevorubnica neće promaknuti pojava sinonima u njima. Uporaba sinonima nije pretkaziva s obzirom na uočenu sažetost poruke u ljevorubničkim konstrukcijama. Međutim, njihova zasvjedočenost vjerojatno je posljedica težnje za jasnoćom i boljim razumijevanjem teksta. Sinonimne parnjake, sastavnice sinonimnoga para i (rjeđe) niza možemo u *Kućniku* podijeliti prema trima kriterijima: prema jezičnome podrijetlu, prema tvorbenoj različitosti i prema različitome broju članova u sinonimnome parnjaku.

Prema jezičnome podrijetlu sinonimni parnjaci mogu biti idioglotno-aloglotni i idioglotno-idoglotni. Idioglotno-aloglotni parnjaci isključivo su imenice, a najviše ih je među horoskopskim znakovima (dvanaest od ukupno šesnaest). U takvome slijedu/nizu na prvome mjestu uvijek stoji hrvatski parnjak, a na drugome latinski (*Škopac*. Aries. 11; *Bika*. Taurus. 11; *Dvojci*. Gemini. 11; *Rak*. Cancer. 11; *Lav*. Leo. 12; *Divica*. Virga. 12; *Strilar*. Sagittarius. 12; *Divokoza*. Capricornus. 12; *Vodenjak*. Aqvarius. 13; *Ribe*. Pisces. 13). Horoskopski su sinonimni parnjaci jednorječni, svaki počinje velikim slovom i završava točkom, hrvatski je parnjak kurziviran, a latinski pisan običnim tipom slova. Dva sinonimna niza imaju po tri člana: jedan niz čine dvije prevedenice (od kojih je prva hrvatska – *Vaga, Terazije*. Libra. 12) i njihova latinska istovrijednica, a u drugome nizu jedan hrvatski član prethodi dvjema latinskim istovrijednicama (*Skorpion*. Scorpius, Scorpio. 12). Donekle je drukčije strukture sinonimni niz *kućnik, Hauswirth, Oeconomus* u kojemu je hrvatski član završetak upitne rečenice (*Što je kućnik?*), a ostala dva člana slijede iza upitnika s točkom na kraju svakoga od njih (*Hauswirth. Oeconomus*). Odgovor se na taj upit daje u stihovanome tekstu, ali tamo se ne spominju navedene inojezične njemačke i latinske istovrijednice.

U istu podskupinu sinonima ulaze i sinonimi parnjaci *sirće – ocet, salat – ločike, kelj – vrza*. Sva su tri primjera strukture “a ili b”, dakle s

⁹ U slavenskoj je mitologiji Davor bog rata. Zato je Relkoviću *Davor* istovrijednica za *Mars*.

veznikom *ili* kao veznim sredstvom među sinonimičnim elementima u tekstu (*sirće ili ocat, salat ili ločike, kelj ili vrza* u kojima je prvi član podrijetlom iz turskoga, odnosno njemačkoga jezika): *Vrime sirće ili ocat praviti.* 247, *Salat ili ločike prisaduju se.* 262 i *Kelj ili vrza kako se snaži?* 331. Veznik *ili*, koji u rečenici prototipno izriče alternativnost sadržaja, čestom je poveznicom među sinonimičnim elementima u tekstu jer je sadržaj jedne jedinice u tekstu predstavljen kao alternativa nekomu drugom sadržaju. Sinonimične su kada se alternativnost ne odnosi na ekstenziju jedinica već na odnos sâm, odnosno kada dva izraza označuju istoga referenta (Petrović 2005: 176). Kada se dvije razlikovne alternative odnose na ekstenziju, donose različite obavijesti o referentu i tada nisu u sinonimičnome nego u antonimičnome odnosu.

Idioglotno-idioglotni parnjaci rjeđi su od idioglotno-aloglotnih i mogu pripadati različitim vrstama riječi. Uglavnom su imenice (*jama ili rupa, magarci ili osli, krme ili svinče*), glagolske imenice (*pomanjkanje ili opadanje*), pridjevi (*puzni ili kasni*) i glagoli (*pograblja ili zubi*), a najčešća im je struktura “a ili b”: *Koje se sve u jednu rupu ili jamu sipa i često miša.* 29, *S pomanjkanjem ili opadanjem miseca krči se.* 74, *Rana prije, posli kasna ili puzna, vočka kalami se.* 148, *Za koju su korist krumpiri ili križaline.* 214, *Uljište ili košnicu tare se travom pčelinjom iznutra, zatim se medom malo namaže; – u prikršće prilipi se komadić medene sati.* 239/240, *U polju ridko se sije i pograblja ili zubi;* 262, *Vozića ili vukuća marva starim sijenom rani se,* 289. Osim strukture “a ili b” potvrđena je i struktura “a iliti b” (*Izlitanje iliti rojenje pčelah.* 237).

Tvorbeno različiti sinonimni parnjaci u pravilu se pojavljuju usporedno u stihovanome tekstu i ljevorubnici, a u ljevorubnicama takvi se parovi, kao *valj* i *valjuga*, rijetko nalaze: *Od dvi vrsti jesu valji ili valjuge:* 23/24.

Sinonimni par može imati različit broj riječi u svojim sinonimnim parnjacima. Obično su u takvome paru sinonimični jednorječnica i dvorječni sintagmatski izraz (*gospoda zemaljska iliti spaije* 4/5, *nož ili plužni srp* 20, *pletena ograda ili šarampov* 49, *vito ili vitrovito deblo* 144, *svilne bube ili bagude* 267, *badnjice ili nizke kačice* 375).

U svim navedenim primjerima sinonimije u ljevorubnicama riječ je o izonimima¹⁰, odnosno kontaktnim sinonimima, kako ih se obično naziva u

¹⁰ Naziv *izonimi* označuje pojmove koji imaju različit izraz, isti sadržaj i uporabljaju se na različitom prostoru istoga jezičnog sustava. U tom ga je značenju uporabio Vinko Pacel u svojim promišljanjima *Iz hrvatske sinonimike* o razlikovnome hrvatskom sinonimnom rječniku

recentnoj literaturi. Rjeđi su primjeri distantnih sinonima: zubača – grablje (*Zubače od dvi vrsti: gvozdena i drvena. 22 – Koje s' obedvi strane imaju pričinice: za pridnju poteže priprežena marva, stražnja grablje za sobom vuče. – Zašto je tako opravljena valjuga? 24*), kućnik – gazda (*Gazda piće i jilo jednako svimah dili. 69 – Dvorbu marve neka kućnik ne spusti na mlađe same i družinu, nego nek i sam prigleda. 154*), piskovita zemlja – piskulja (*Slaba i piskovita zemlja pliče se ore. 108 – Piskulji đubre jedva 2. godine valja zato se česće, 39*), telići – telci (*Čim se posli rane telići? 94 – Nek se telci od malena dobro rane. 94*), svilne bube – bube (*Čim se svilne bube ili bagude rane? 267 – Bili dud je za bube – iz simena divji, 267*), kućanica – kućnica (*Vridnost kućanice koja kruh ugodit znade. 344/345 – Kućnica reduši smok izpod ključa daje i jilo svaki dan redi. 68*), čeljad – družina – kućani (*Nemar naše čeljadi u tom poslu. 196 – Dvorbu marve neka kućnik ne spusti na mlađe same i družinu, nego nek i sam prigleda. 154 – Ovako ukinio bi se uzrok mlogoj neslogi u kućah, koga daje dilenje zemaljah i pluga po atorju među kućanah. 388*).

Sinonimičnost je u *Kućniku* osobito izražena između ljevorubničkih zapisa i usporednoga stihovanog teksta u kojima se uočavaju različite leksičke, tvorbene i sintaktičke strukture za iste sadržaje:

- sinonimni par s jednočlanim parnjacima (*sindžirić – lanac 20/21, mekinjama – posije 162, kutije – škatulja 201, čobanom – svinjari 224*)
- sinonimni par s jednočlanim parnjacima koji se razlikuju tvorbena (*siromašak – siroma 25/26, zimni – zimušnji 40, đubrenik – đubrište 44, jajce – jaje 99, kućnica – kućanica 388, uljudnost – uljudstvo 440*)
- sinonimni par s dvočlanim sastavnicama u obama parnjacima, najčešće su to pridjevno-imeničke sintagme; jedan je član zajednički (ili pridjev ili imenica) sinonimnome paru, a drugi članovi para mogu biti u blisko-značnome (*prve godine – prvoga lita 131, tri godine – tri lita 142,*

---

objavljenim 1867. u deset brojeva časopisa “Dragoljub”. Pacel naime jasno razlikuje izonime od sinonima držeći izonime prostorno determiniranim leksemima koji imaju različit izraz i identičan sadržaj, označuju istu pojavu u izvanjezičnoj zbilji i rabe se u različitim izvornim govorima jednoga jezika, a sinonime ili “rieči suznačne” kao izraze koji ne znače posve isto, pojavljuju se u biranome i ugladenome jezičnom izričaju. Ističući razliku među izonimima i sinonimima, Pacel se posvema približio suvremenom poimanju sinonimije jer jasno povlači granicu između sinonimije kao semantičke pojave unutar jednoga jezičnog sustava i sinonimije kao funkcionalnoga sredstva za stvaranje naddijalekatnoga književnog idioma koje su obilatno koristili stariji hrvatski leksikografi i književnici. O tome više u radu Petrović (2006).

- debele magle – guste magle 228, posljednjeg četvrta – stražnji četvrt 304, rana ždribad – mlada ždribad 361*) ili hiperonimijsko-hiponimijskome odnosu (*svetkovina zapovidna – zapovidni dan 7*)
- sinonimni par s dvočlanim sastavnicama u obama parnjacima; jedan je član zajednički sinonimnome paru, a drugi su članovi parnjaka tvorbeno različiti (*litna sitva – litno sijanje 38/39, grah poljak – grah poljačić 79, mladim koprivamah – koprive mlađane 196*)
  - sinonimni par s glagolskim sintagmatskim izrazima (*mora znati – valja da znade 16/17*)
  - sinonimni par u kojemu je jedan parnjak jednočlan, a drugi parafrastični izraz (*užja – širinom niža 19, drinovine – drvo drinovo 23, veljači – veljačni misec 73, divje deblo – divjak 144, golubići – golubi mladi 162, kvasiti – moći u vodi 217, družini kućnoj – čeljad 367*)
  - sinonimni par u kojemu je jedan parnjak dvočlan, a drugi parafrastični izraz (*rastućega sičnja – kada sičanj ide na visinu 50, inostransko drvje – iz tuđijeh koje je zemaljah 188, neplodne livade – koje livade ne rode 349/350*)
  - sinonimni par u kojemu je jedan parnjak prijedložni izraz, a drugi parnjak sintagmatski izraz (*loze za povalu – loze povaljuše 42, ovce iz Bohemije – pemska ovca 58*)
  - sinonimni niz s dvama članovima u ljevorubnici i dvama članovima u stihovanome tekstu (*bunar, vrutak – zdenac, vrilo*)
  - sinonimni niz sastavljen od triju različitih članova, s dvama članovima u ljevorubnici i strukturom “a ili b” i trećim u stihovanome tekstu (*gospoda zemaljska iliti spaije – zemljovlastci 4/5*).

IV.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ljevorubnice u Relkovićevu *Kućniku* nikako nisu iscrpljenom temom, a ovim im se radom nastojalo postaviti moguće polazište i sažeti dosadašnje spoznaje, ali i unijeti nova promišljanja. Raščlamba je ljevorubnica pokazala da je Relković mlađi izvršno poznao ulogu popratnih prozних bilježaka uz stihovani tekst i da je bio dobro upućen u tu zasvjedočenu dugu tradiciju pisaca starijih razdoblja. Sadržajna bremenitost i funkcijska razvedenost

Ljevorubnica, kao i njihov odnos prema stihovanome tekstu, pokazali su da Relković nije samo formalno udovoljio tadanjim književnim uzusima, nego je domišljeno i mudro oblikovao popratni prozni marginalni tekst vodeći računa ponajprije o prostornoj ograničenosti rubnih bilježaka, ali i o nejednakim recepcijskim dometima potencijalnoga čitatelja. Zahtjevna struktura stiha i rime u glavnome tekstu jamačno ga je ograničila u izričaju i oduzela mu puno snage i vremena u težnji da prozaične teme oplemeni stihom. Zato je u skučenome prostoru ljevorubnica probranim metajezikom nastojao čitatelju olakšati iščitavanje i pomoći mu da se ne udalji od stihovanoga teksta. Te prozne marginalne ljevorubničke minijature traže autorovu visoko razvijenu jezičnu kompetenciju i umijeće sažimanja, a kako su stihovi i ljevorubnice međusobno srasli, upravo su kroz ljevorubnice i sami deseterci poprimili jasnoću i sažetost. Stoga ljevorubnice, kao uostalom i podrubnice koje tek treba istražiti, zaslužuju ozbiljnu pozornost, kako bogatim sadržajem i čvrstom strukturom, tako i neuobičajenom raznovrsnošću i zavidnim opsegom.

IZVOR

Relkovich, Josip Stipan (1796) *Kuchnik* shto svakoga miseca priko godine: u polju, u berdu, u bashcsi, oko marve i xivadi, oko kuche, i u kuchi csiniti, i kako zdravje razloxno uzderxati ima, Izi dugoviscnog Vixbanja [tarih Kuchnikah povadih, i u Slavonskom Gla [u izdade JOSIP STIPAN RELKOVICH OD EHRENDORF Slavne Diakovacske Biskupie Shtaabski Parok u Vinkovcih. U OSIKU, Slovih IVANA MARTINA DIVALT privilegiratog Knjigoti [ca. [Pretisak: Vinkovci : Privlačica, 1989.]

LITERATURA

- Anić, V. (2003) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* [prir. Ljiljana Jojić], Novi Liber, Zagreb, 1881 str.
- Badurina, L. – Palašić, N. (2010) Ispod teksta: bilješka o fusnoti, *Riječki filološki dani* 8 : Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 6. do 8. studenoga 2008. [ur. Lada Badurina i Danijela Bačić-Karković], Filozofski fakultet, Rijeka, 451–464.
- Bowersock, G. (1983–1984) The Art of the Footnote, “American Scholar”, 53, 54–62.
- Bratulić, J. (1989) *Josip Stjepan Reljković i njegov ‘Kućnik’* (pogovor pretisku *Kućnika*) Privlačica, Vinkovci, 451–462.
- Čorkalo, K. (1993) *Kućnik* Josipa Stipana Reljkovića, “Slavonica”, Matica hrvatska, Vinkovci, 33–37.

- Čorkalo, K. (2005) *Razlozi, okvir i smisao Relkovićeve Kućnika, 10. Dani Josipa i Ivana Kozarca: Književni susreti zavičajnika 14.–16. listopada 2004.* Zbornik za 2004. godinu [ur. Katica Čorkalo i Martin Grgurovac], Privlačica, Vinkovci, 25–39.
- Damjanović, S. (2006) *Zabilješke o jeziku Relkovićeve Kuchnika, Slavonske teme*, Pergamena, Zagreb, 17–26.
- Damjanović, S. (2006a) “Šokačka rič” u Kuchniku *Josipa Stipana Relkovića, Slavonske teme*, Pergamena, Zagreb, 27–33.
- Fališevac, D. (1992) *Udio humanizma u hrvatskoj epici 16. i 17. stoljeća, Dani hvarskog kazališta XVIII – Hrvatski humanizam: XVI. stoljeće – protestantizam i reformacija* [ur. Nikola Batušić] HAZU – Književni krug Split, Split, 49–64.
- Fancev, F. (1916a) Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga, “Rad JAZU”, 212, 147–225.
- Fancev, F. (1916b) Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga, “Rad JAZU”, 214, 1–112.
- Frančić, A.; Hudeček, M. (2011) Pridjevi u Relkovićevu *Kućniku, Šokačka rič* 8. Zbornik radova znanstvenoga skupa Slavonski dijalekt održana 12. i 13. studenoga 2010. u Vinkovcima [ur. Anica Bilić], Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, Vinkovci, 237–251.
- Gabrić-Bagarić, D. (1999) Rubni zapisi u rukopisnoj *Bibliji* Bartola Kašića, “Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje”, 25, 99–121.
- Grafton, A. (1999) *The Footnote: A Curious History*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 241 str.
- Jurišić, B. (1970) Maretičeve marginalije u Leskienovoj gramatici, “Filologija”, 6, 83–91.
- Katančić, M. P. (1984) *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike*, [priredio i preveo Stjepan Sršan], Izdavački centar Revija– Radničko sveučilište Božidar Maslarić, Osijek, 232 + XIV str.
- Kolenić, Lj. (2005) *Pogled u Jezik Relkovićeve Kućnika, 10. Dani Josipa i Ivana Kozarca: Književni susreti zavičajnika 14.–16. listopada 2004.* Zbornik za 2004. godinu [ur. Katica Čorkalo i Martin Grgurovac], Privlačica, Vinkovci, 96–109.
- Lučin, B. (1996) O marginalnim bilješkama u *Juditi*, “Colloquia Maruliana”, V, 31–56.
- Petrović, B. (1997) Leksik Relkovićeve Kućnika, “Filologija”, 29, 139–154.
- Petrović, B. (1999) Prinos Josipa Stipana Relkovića hrvatskoj leksikografiji, “Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci”, 16, 57–75.
- Petrović, B. (2005) *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Petrović, B. (2006) *Pacelov prinos hrvatskoj sinonimici, Riječki filološki dani 6: Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanog u Rijeci od 18. do 20. studenoga 2004.*” (ur. Ines Srdoč-Konestra i Silvana Vranić), Filozofski fakultet, Rijeka, 41–56.
- Pintarić, A. (1999) Utjecaj Mandićevog Uputjenja na Relkovićev *Kućnik*, “Jezikoslovlje”, 2–3, 157–169.
- Pšihistal, R. (2006) Matija Antun i Josip Stipan Relković: okvir za kreativno pamćenje, “Diacovensia”, XIV, 1, 51–79.

- Samardžija, M. (2004) *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Simeon, R. (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, sv. I, A–O, Matica hrvatska, Zagreb.
- Stojević, M. (1995) Oglad o podrupku, “*Fluminensia*”, god. 7, br. 1, 81–110.
- Šonje, J. [ur.] (1999) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža” – Školska knjiga, Zagreb, 1450 str.
- Tropsch, S. (1901) Uzori Reljkovićeve *Kućniku*, “*Rad JAZU*”, 145, 1–29.
- Vučković, J. (2006) Izbor iz *Kućnika* u *Danici ilirskoj*, “*Fluminensia*”, god. 18, br. 1, 15–21.
- Žagar, M. (2009) *Hrvatska pisma u srednjem vijeku, Povijest hrvatskoga jezika*, I. knjiga: srednji vijek, 107–219.

SUMMARY

LEFT MARGINAL NOTES IN *KUĆNIK* BY JOSIP STIPAN RELKOVIĆ

Kućnik, written by Josip Stipan Relković, consist of 12 618 decasyllabic verses, 1781 left marginal notes (that is notes to the left border of the printed text) and 105 footnotes (notes at the foot of the page, under the printed text). Meaningfully and functionally indented, left marginal notes and footnotes are a way of reexamination of the author’s own decisions presented in the text, but also a kind of an instruction to the reader inadequately prepared for the reception of the text. Having in mind future readers, parallelly with the basic text written in verse, Relković writes the left marginal notes – an accompanying prose component of *Kućnik*. The paper also deals with the content and structure of the left marginal notes, especially regarding linguistic features and synonymical relations appearing in the left marginal notes alone, as well as in the left marginal notes and the main text in verse.

Key words: Josip Stipan Relković, *Kućnik*, left marginal notes, marginal notes

Primljeno: 28. veljače 2012.

PRILOZI

Prilog 1: Brojčani opis ljevorubnica i podrubnica

Struktura <i>Kućnika</i>		Ljevorubnice		Podrubnice	
I. UZROK MOJEGA POSLA		13	0,73%	1	0,95%
II. ZADRŽAJ KNJIGE		23	1,29%	2	1,90%
III. RAZDILJENJE ZADRŽAJA		81	4,55%	5	4,76%
SIČANJ – PROSINAC	Ljevorubnice o etimologiji mjeseci:	22	1,24%	Podrubnica o etimologiji mjeseca:	0,95%
<i>Sičanj</i>	1			<i>Veljača</i> 1	
<i>Veljača</i>	3				
<i>Ožujak</i>	1				
<i>Travanj</i>	2				
<i>Svibanj</i>	1				
<i>Lipanj</i>	1				
<i>Srpanj</i>	6				
<i>Kolovoz</i>	1				
<i>Rujan</i>	1				
<i>Listopad</i>	1				
<i>Studenj</i>	2				
<i>Prosinac</i>	2				
SIČANJ – PROSINAC		1612	90,51%	96	91,43%
ZAVRŠAJ POSLA		30	1,68%	0	0
Ukupno:		1781	100%	105	100%

Prilog 2: Brojčani opis ljevorubnica od *Sičnja* do *Prosinca*

	SIJEČANJ	VELJAČA	OŽUJAK	TRAVANJ	SVIBANJ	LIPANJ	SRPANJ	KOLOVOZ	RUJAN	LISTOPAD	STUDENI	PROSINAC	Ukupno
I. Što se u polju radi	28	7	110	25	26	24	37	11	12	4	5	7	296
II. Što se u brdu radi	3	5	11	12	6	8	7	5	4	16	4	1	82
III. Što se u bašči radi													
A. Okolo usiva	11	23	34	16	23	38	18	21	21	6	6	5	222
B. Okolo voća	10	20	48	12	8	33	4	10	10	7	6	3	171
C. Od obaranja i sičenja drva	18	6	2	2	1	2	4	2	4	2	2	2	47
D. Okolo cvića	4	6	3	5	6	5	10	7	3	4	8	3	64
IV. Što se oko marve i živadi čini													
A. Okolo marve	22	27	13	29	39	13	13	14	18	17	8	8	221
B. Okolo živadi	12	16	46	34	38	43	8	7	6	2	7	3	222
V. Što se oko kuće i u kući radi													
A. Oko kuće	5	4	2	9	11	20	2	8	12	6	27	3	109
B. U kući	17	4	10	4	11	4	16	17	9	18	7	5	122
VI. Što se glede zdravja paziti ima	5	4	0	5	4	10	3	3	8	5	5	4	56
Ukupno:	135	122	279	153	173	200	122	105	107	87	85	44	1612